

The Impact of Islamic Banking on Important Subsectors of Iran's Economy

Hassan Bakhtar Chouru¹

Alireza Amin Khaki²

Beitollah Akbari Moghadam³

Arash Hadizadeh⁴

Received Date: 30 Jan 2021

Reception Date: 4 Apr 2021

Abstract

Given the importance of Islamic banking, the main purpose of this study is to investigate the impact of economic growth and investment in the country on the development of Islamic banking. This research is descriptive in nature and applied in purpose. Relationships between variables were investigated using the method of simultaneous equations based on statistical data from 1371-1376. Data from the Central Bank of Iran and the World Bank have been used to collect information to test the hypotheses. The hypotheses were analyzed using the 2SLS method and considering the variance heterogeneity and fixing it using generalized least squares (GLS) using Eviews software. In the present study, the root mean square error is used to express the explanatory power of the model, which has an acceptable value of 0.085, and the research model has a suitable explanatory. Findings show that with the increase and development of Islamic banking and its proper implementation, the economic growth index has improved. Also, the improvement and development of Islamic banking will increase investment in the country. There is also a positive and significant relationship between human capital and economic growth. Capital productivity and savings indices have a positive and significant relationship with economic growth and GDP has a positive and significant relationship with increasing investment in the country. Finally, with the increase of coins, the amount of investment in the country will decrease.

Keywords: Islamic banking, economic growth, investment, simultaneous equations

¹Ph.D. student, Department of Economics, Qazvin Branch, Islamic Azad University, Qazvin, Iran.

²Assistant Professor, Department of Economics, Qazvin Branch, Islamic Azad University, Qazvin, Iran.
(Author) Aminkhaki@chmail.ir

³Associate Professor, Department of Economics, Qazvin Branch, Islamic Azad University, Qazvin, Iran.

⁴Assistant Professor of Economics Department, Qazvin Branch, Islamic Azad University, Qazvin, Iran.

تأثیر اجرای بانکداری اسلامی بر زیربخش های مهم اقتصاد ایرانحسن باختر چورا^۱

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۱۱/۰۱

علیرضا امین خاکی^۲بیت الله اکبری مقدم^۳

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۱/۱۵

آرش هادی زاده^۴**چکیده**

با توجه به اهمیت موضوع بانکداری اسلامی، هدف اصلی این پژوهش بررسی تأثیر رشد اقتصادی و سرمایه گذاری در کشور بر توسعه بانکداری اسلامی است. این تحقیق از لحاظ ماهیت از نوع توصیفی و از لحاظ هدف از نوع کاربردی می باشد. روابط میان متغیرها با استفاده از روش معادلات همزمان مبتنی بر اساس داده های آماری ۱۳۷۱-۱۳۹۶ مورد بررسی قرار گرفت. برای جمع آوری اطلاعات برای آزمون فرضیه ها از تحقیق از داده های بانک مرکزی ایران و همچنین بانک جهانی استفاده شده است. فرضیه ها با استفاده از روش 2SLS و در نظر گرفتن ناهمسانی واریانس و رفع آن با استفاده از حداقل مربعات تعمیم یافته (GLS) به کمک نرم افزار Eviews مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. در تحقیق حاضر از ریشه میانگین مربعات خطا جهت بیان قدرت توضیح دهندگی مدل استفاده شده است که دارای مقدار قابل قبول ۰.۰۸۵ می باشد و مدل تحقیق از توضیح دهندگی مناسبی برخوردار است. یافته های تحقیق نشان می دهد با افزایش و توسعه بانکداری اسلامی و اجرای صحیح آن شاخص رشد اقتصادی بهبود یافته است. همچنین بهبود و توسعه بانکداری اسلامی سبب افزایش سرمایه گذاری در کشور می شود. همچنین رابطه مثبت و معناداری بین سرمایه انسانی و رشد اقتصادی وجود دارد. شاخص های بهره وری سرمایه و پس انداز رابطه مثبت و معنادار با رشد اقتصادی وجود دارد و GDP رابطه مثبت و معنادار با افزایش سرمایه گذاری در کشور داشته است. در نهایت با افزایش اسکناس مسکوک میزان سرمایه گذاری در کشور کاهش پیدا می کند.

کلید واژگان: بانکداری اسلامی، رشد اقتصادی، سرمایه گذاری، معادلات همزمان

^۱ دانشجوی دکتری گروه اقتصاد، واحد قزوین، دانشگاه آزاد اسلامی، قزوین، ایران.

^۲ استادیار گروه اقتصاد، واحد قزوین، دانشگاه آزاد اسلامی، قزوین، ایران. (نویسنده مسئول)

Aminkhaki@chmail.ir

^۳ دانشیار گروه اقتصاد، واحد قزوین، دانشگاه آزاد اسلامی، قزوین، ایران.

^۴ استادیار گروه اقتصاد، واحد قزوین، دانشگاه آزاد اسلامی، قزوین، ایران.

در سال‌های اخیر مطالعات زیادی رابطه میان بخش مالی و اقتصاد واقعی را مورد سنجش قرار داده‌اند. بر این اساس دو دیدگاه با هم ادغام شده‌اند، یکی از آن‌ها، تاثیر مطلوب توسعه بانکی و بازار مالی را بر رشد اقتصادی نشان می‌دهد، در حالی که دیدگاه دیگر از دید مخالف پشتیبانی می‌کند (بوخاتم و بن موسا^۱، ۲۰۱۸).

به اعتقاد بسیاری از محققان این حوزه، یکی از علت‌های رشد اقتصادی، منابع مالی است که از طرف بانک‌ها و موسسات مالی و اعتباری به سمت فعالیت‌های مولد و اقتصادی سرازیر می‌شود (فراهانی فرد و همکاران، ۱۳۹۴). از زمان تأسیس، مالی اسلامی به طور استثنایی رشد کرده است. در واقع، تعداد موسسات مالی اسلامی از حدود ۸۵ موسسه در سال ۱۹۹۶ به ۲۰۰ در سال ۲۰۰۰ و به ۳۰۰ موسسه در سال ۲۰۰۸ رسیده است. امروز بیش از ۵۰۰ موسسه مالی اسلامی در جهان فعالیت می‌کنند. علاوه بر این، رشد چشمگیر بانک‌های اسلامی با استقرار شیوه‌های اسلامی در بانک‌های مرسوم بسیاری از کشورها همراه بوده است. در واقع، فعالیت‌های مالی اسلامی به بسیاری از کشورهای غربی گسترش یافته است، به ویژه انگلیس، ایالات متحده آمریکا و آلمان. به کشورهای عربی تغییرات پس از "بهار عربی" دولت‌ها را بر آن داشت تا به فکر فرصت‌های جدید اقتصادی باشند (بوخاتم و بن موسا، ۲۰۱۸).

طبق گزارش‌های ارنست و یانگ (۲۰۱۱)، تامین مالی اسلامی تقریباً نیمی از سهم بازار عربستان سعودی و کویت و تقریباً یک چهارم بازار بحرین، قطر و امارات متحده عربی را داشت. صندوق بین المللی پول (IMF^۲)، بانک جهانی و سایر سازمان‌های مالی بین‌المللی معتقدند که دارایی‌های بانک‌های اسلامی طی ۹ سال از سال ۲۰۰۳ تا ۲۰۱۳ با متوسط افزایش ۱۶ درصدی در سال افزایش یافته است. این دارایی‌ها در سال ۲۰۱۵، بیش از ۲۰۰۰ میلیارد دلار بوده است. در حال حاضر بیش از ۴۰ میلیون مشتری در سراسر جهان از بانک‌های اسلامی استفاده می‌کنند. طبق استاندارد و پورز انتظار می‌رود که این بخش تا پایان سال ۲۰۲۰ دو برابر شود و به ۴۰۰۰ میلیارد دلار برسد (کامر^۳ و همکاران، ۲۰۱۵).

از زمان تصویب قانون بانکداری بدون ربا در دهم شهریور ماه ۱۳۶۲ تا کنون، اجرای دقیق و کامل آن با مشکل‌هایی همراه بوده است. بسیاری از صاحب‌نظران پولی و مالی اسلامی شاخصه عملکرد اسلامی بانک را استفاده گسترده آن از عقود اسلامی می‌دانند و باور دارند که هر چه سهم عقود مشارکتی، سرمایه‌گذاری مستقیم و قرض الحسنه بیشتر باشد، به حقیقت بانکداری اسلامی نزدیکتر شده و

1. Boukhatem and Ben Moussa
2. International Monetary Fund
3. Kammer

برعکس، هر چه سهم آنها کمتر شود، نظام بانکی به سمت ربوی بودن سوق یافته است (چاپرا، ۱۹۸۵؛ صدیقی^۲، ۱۹۸۳؛ موسویان، ۱۳۸۱). اجرای واقعی و دقیق عقود مشارکت و عقود مبادله‌ای به خودی خود می‌تواند امتیازها و نتیجه‌های مطلوبی را برای اقتصاد کشور به همراه آورد که از مهم‌ترین آنها می‌توان به تطابق با عدل و قسط، کاهش هزینه‌های تولید، افزایش تولید و عرضه کل، افزایش سرمایه‌گذاری و اشتغال و حل مشکل‌های ناشی از تمدید قراردادهای بانکی اشاره کرد (نظرپور و معصوم زاده، ۱۳۹۴). رشد و توسعه پایدار عمده‌ترین آرمان اقتصادی هر کشوری است و مهمترین معیار تعیین و اندازه‌گیری رشد اقتصادی، رشد تولید ناخالص داخلی و محرک اصلی تولید، سرمایه‌گذاری است (زمانیان و هاتفی مجومرد، ۱۳۹۵).

توسعه اقتصادی، ظرفیت تولیدی یک اقتصاد را با استفاده از منابع موجود جهت کاهش خطرات و از بین بردن موانع، افزایش می‌دهد که در غیراینصورت می‌تواند هزینه‌ها را کاهش دهد و مانع سرمایه‌گذاری شوند. سیستم بانکی از طریق واسطه‌گری مالی رشد و توسعه اقتصادی را ارتقا می‌دهد. از این رو، یک سیستم بانکی موثر و کارآمد می‌تواند رشد سریعی در تمام بخش‌های اقتصاد ایجاد کند (واردهانی و ارشد^۳، ۲۰۱۵).

۲- مرور ادبیات

۲-۱- توسعه بانکداری اسلامی

یکی از انواع این سازمان‌ها که هم نقش اثرگذاری و هم نقش اثرپذیری بالایی در تنش‌ها و آشوب‌ها دارد، بانک است. مسئولیت بسیار سنگین نظام بانکی در اقتصاد مبتنی بر بازار بر کسی پوشیده نیست و همواره یکی از مهمترین اجزای اقتصاد کشور که رشد و یا رکود ساختار اقتصادی را با فعالیت خود رقم می‌زند، نظام بانکی است (نقوی^۴ و همکاران، ۲۰۱۸). بانک‌ها با کارکرد واسطه‌گرهای مالی، نقش تأمین نیازهای مالی برای واحدهای تولیدی و بازرگانی را بر عهده دارند. بانک‌ها باید بتوانند از یک طرف سرمایه‌های خرد را جذب کنند و از طرف دیگر در قالب تسهیلات به واحدهای تولیدی و صنعتی خدمات بدهند تا باعث تقویت آن‌ها شده و در نتیجه واحدهای تولیدی بتوانند نقش خود را در اقتصاد ملی به درستی ایفا کنند (خواجه پور و همکاران، ۱۳۹۸).

ربا که همان بهره یا سود ثابت است، عامل عمده وجود فقر و شکاف طبقاتی در جامعه به شمار می‌آید. نظام‌های بانکی که آلوده به ربا هستند، موجب ورشکستگی واحدهای تولیدی می‌شوند و از آنجا بیکاری و فقر گسترش پیدا می‌کند؛ به علاوه سب‌گران شدن و ایجاد تورم نیز می‌شوند که به

1. Chapra

2. Siddiqi

3. Wardhany and Arshad

4. Naqvi

گسترش فقر و شکاف طبقاتی می‌انجامد (نظری، ۱۳۹۸). به همین دلیل در اواسط قرن بیستم میلادی شاهد ظهور ادبیاتی تحت عنوان اقتصاد اسلامی بودیم. عثمانی (۱۹۹۸) اهداف اعلام شده‌ی این ادبیات اقتصادی را این طور بیان کرده است: شناسایی و تأسیس نظامی اقتصادی است که با آموزه‌های قرآن و سنت و روش‌های اسلامی سازگار باشد و آن‌ها را اجرا کند (باقری و بستانی، ۱۳۹۳).

نقش اساسی بانک‌های اسلامی در اقتصاد با نقش بانک‌های معمولی یکسان است. در هر دو سیستم بانکی، وجوه اضافی، تلفیق شده به متقاضیان ارائه می‌شود. با این حال، روش‌ها و عملکردهای تقاضای وجوه و شیوه‌های عرضه بانکی سیستم‌ها با یکدیگر متفاوت هستند. مشخصه اساسی سیستم بانکی متعارف، داشتن نرخ سود مشخص است. طبق تئوری صندوق‌های قابل وام، در دراز مدت، بازار نرخ بهره تعادل بازار در جایی اتفاق می‌افتد که مقدار وجوه عرضه شده (پس انداز) با مقدار وجوه مورد تقاضا (سرمایه‌گذاری) برابر شود (منکیو^۱، ۲۰۱۴).

مهم‌ترین اصل اقتصاد و بانکداری اسلامی، اصل منع رباست. مدل فعلی بانکداری اسلامی بر مبنای فرض اساسی یکسان‌انگاری ربا و بهره‌ی بانکی شکل گرفته که خود مورد انتقاد بسیاری از صاحب‌نظران اقتصادی است که از تفاوت مبنایی این دو سخن می‌گویند (غنی‌نژاد، ۱۳۸۹).

برای تحقق توسعه کشور، توجه به دستورات اسلامی در زمینه امور مالی به ویژه حرمت ربا در تاسیس کارایی یک نظام مالی به ویژه در ایران به عنوان یک کشور اسلامی، ضروری محسوب می‌شود. برای نهادهای مالی اسلامی نیز مدیریت نقدینگی از ویژگی منحصر به فردی برخوردار است؛ زیرا بسیاری از ابزارهای مالی مرسوم که برای مدیریت نقدینگی به کار می‌روند، مبتنی بر نرخ بهره هستند و از نظر شرعی و فقهی کاربردپذیر نیستند (نیکومرام و فروغ‌نژاد، ۱۳۹۲). از این رو عقود اسلامی در بانکداری اسلامی از اهمیت بالایی برخوردار است و از ارکان نظام مالی به حساب می‌آیند. از مهمترین ابزارهای مالی در جهت توسعه بانکداری اسلامی می‌توان به مراجعه، مضاربه، سلف، اجاره به شرط تملیک، اوراق مشارکت، استصناع، مشارکت‌کاهنده و فروش اقساطی اشاره نمود (رجائی باغسیانی و همکاران، ۱۳۹۷).

۲-۲- سرمایه‌گذاری

تولید ملی از بارزترین نمادهای توسعه اقتصادی در هر کشور است که شرایط مطلوب آن نشانگر وضعیت قابل قبول در زمینه فعالیت‌های اقتصادی است و از سوی دیگر، لازمه مطلوبیت تولید ملی در یک جامعه، وجود شرایط کاری مناسب و استفاده بهینه از سرمایه داخلی است. از این رو، حمایت از کار و سرمایه‌های داخلی در سطح جامعه می‌تواند نقش بی‌بدیل در زمینه شکوفایی اقتصادی ایفاء نموده و به نحو موثری شرایط اقتصادی مناسبی برای رشد و توسعه مهیا سازد تا انگیزه‌های فراوانی را

^۱. Mankiw

برای نیروهای انسانی و سرمایه‌گذاران ایجاد نماید. در واقع، یکی از محرک‌های اصلی پیشرفت و توسعه اقتصادی، افزایش سرمایه‌گذاری است که می‌تواند تخصیص صحیح و مطلوب منابع بین بخش‌های مختلف اقتصاد کشور را در جهت تقویت بنیه تولید داخلی بکار گیرد (جلائی اسفندآبادی و صمیمی، ۱۳۹۳).

محمدنژاد (۱۳۸۵) توسعه سرمایه‌گذاری را به عنوان یکی از ضروریات پویایی و توان اقتصادی هر کشور مطرح می‌کند که از یک سو موجب جذب سرمایه‌های غیرکارا و هدایت آنها به بخش‌های مولد اقتصادی شده از سوی دیگر، با توجه به جهت‌گیری سرمایه‌گذاران، سرمایه‌گذاری‌ها به سوی صناعی حرکت خواهد کرد که دارای بازده بالاتر و یا ریسک پایین‌تر باشد که این امر در نهایت سبب تخصیص بهینه منابع خواهد شد (خدادادی و اسماعیلی، ۱۳۹۹). در سرمایه‌گذاری، بازده سرمایه‌گذاری نقش کلیدی دارد و تعیین بازده سرمایه‌گذاری و پیش‌بینی بازده برای سرمایه‌گذاران اهمیت خاصی دارد (مقدم و همکاران، ۱۳۹۳).

سرمایه‌گذاری در اغلب کشورها، به ویژه در کشورهای در حال توسعه، توسط بخش خصوصی و دولتی انجام می‌گیرد. سرمایه‌گذاری بخش خصوصی نه تنها به عنوان جزئی از تقاضای کل بلکه مهم‌تر از آن، منبع رشد و ایجاد فرصت‌های شغلی در آینده است (صامتی، ۱۳۸۳). در واقع یکی از مهم‌ترین اهداف اقتصادی کشورها، ایجاد شرایط لازم جهت افزایش تولید ناخالص داخلی و رشد اقتصادی می‌باشد. از جمله شرایط لازم جهت افزایش تولید و رشد اقتصادی، سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌های اقتصادی است (وفا و معمارزاده طهران، ۱۳۹۳).

کُهِف (۱۳۷۶) سرمایه‌گذاری را وابسته به دو عامل نرخ بازده انتظاری سرمایه‌گذاری و هزینه‌ی آن می‌داند. هزینه سرمایه‌گذاری از دیدگاه مدیر، مبالغی است که باید به صاحبان سرمایه پرداخت؛ ایشان ضمن بیان تفاوت بین نرخ سود و نرخ بهره، توضیح داده‌اند که رشد و ترقی نظام اقتصاد اسلامی، در ارتباط با حذف بهره و وجوب زکات است. وجوب زکات باعث می‌شود که صاحبان دارایی، دستکم برای جبران همان مقداری که به عنوان زکات پرداخت می‌کنند، بر پس‌اندازهایشان بیفزایند و حرمت ربا باعث کاهش تقاضای نقدینگی می‌شود؛ هم پس‌انداز افزایش می‌یابد، هم دارایی بیکار کم می‌شود (صمصامی و توکلی، ۱۳۹۱).

۳-۳- رشد اقتصادی

رشد و توسعه اقتصادی از اهداف مهم اقتصادی هر کشور به شما می‌آید، زیرا برای افزایش سطح رفاه افراد هر کشور باید شاخص‌های اقتصادی و اجتماعی بهبود یابند و این مهم جز در سایه رشد و توسعه اقتصادی کشورها میسر نیست. در دنیای امروز که شکاف بین کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه قابل درک است، جنبش عظیمی در بین کشورهای در حال توسعه برای از بین بردن این شکاف اقتصادی به وجود آمده است. در این خصوص، مردم کشورهای در حال توسعه خواهان

زندگی همانند مردم کشورهای توسعه یافته هستند، به این کشورها مهاجرت می‌کنند یا می‌کوشند کشورهای خود را به سطح کشورهای توسعه یافته برسانند. بنابراین توجه به مقوله رشد و توسعه اقتصادی به سرعت در حال افزایش است (رحمانی و معتمدی، ۱۳۹۷)

دستیابی به نرخ رشد اقتصادی بالا یکی از اهداف مهم هر نظام اقتصادی به شمار می‌رود و این امر متضمن به کارگیری سیاست‌های مناسب اقتصادی، ثبات سیاست‌های اقتصادی و همچنین شناخت بیشتر عوامل مؤثر بر رشد اقتصادی است (دهقان منشادی و پوررحیم، ۱۳۹۲). قره‌باغیان (۱۳۹۳) رشد اقتصادی را این گونه بیان می‌کند که به افزایش کمی و مداوم در تولید یا درآمد سرانه از طریق ارتباط با افزایش در نیروی کار، مصرف، سرمایه و حجم تجارت اطلاق، رشد اقتصادی می‌گویند (استادی، ۱۳۹۵).

تولید ناخالص داخلی و افزایش آن به عنوان معیاری برای سنجش عملکرد اقتصادی یک جامعه مطرح است و بررسی عوامل مؤثر بر آن از گذشته مورد توجه بوده است (بوککی و سگرا، ۲۰۱۱). تولید ناخالص داخلی از جمله متغیرهای کلان اقتصادی بااهمیت می‌باشد که در رشد و توسعه اقتصادی نقش مهم و بسزایی دارد. به طور معمول توان قدرت اقتصادی کشورها با استفاده از این شاخص سنجیده می‌شود. بدین لحاظ شناسایی عوامل مؤثر بر تولید ناخالص داخلی و میزان اثرگذاری آن‌ها حائز اهمیت است (لشگری و همکاران، ۱۳۹۷).

بسیاری از محققان معتقدند که منابع مالی از جمله علت‌های رشد اقتصادی است. از طرفی کسب و کارها برای تامین منابع مالی پروژه‌های خود باید به سراغ ابزارهای ارزان و مفید بروند که قرض‌الحسنه یکی از این ابزارها می‌باشد. از طرف دیگر برای افزایش سپرده‌های قرض الحسنه در بانک‌ها باید با اطلاع‌رسانی از مزایا و فواید این نوع سپرده‌ها، فرهنگ آن را در بین مردم گسترش داد. به این طریق با افزایش سپرده‌های قرض الحسنه در بانک‌های کشور و سپس پرداخت وام‌ها و تسهیلات مالی از سوی بانک‌ها به صاحبان کسب و کار، مسیر توسعه پایدار کشور هموار خواهد شد. به طور کلی می‌توان گفت بانکداری اسلامی با هدایت پس اندازها به سمت کسب و کارها، سرمایه‌های راكد را به سمت تولید و رشد اقتصادی سوق داده و به تبع آن اشتغال کامل نیروی کار را به همراه خواهد داشت. در نتیجه علاوه بر این موارد، بانک‌های اسلامی نباید تنها بر حداکثر کردن سود تمرکز کنند، بلکه باید به بهبود مسائل اجتماعی و اقتصادی مانند کاهش بیکاری و فقر، افزایش تولید و سرمایه‌گذاری نیز کمک کنند. به همین دلیل، هدف اصلی این تحقیق، تبیین نقش بانک‌های اسلامی بر رشد اقتصادی و توسعه سرمایه‌گذاری کشور به صورت تجربی می‌باشد.

با توجه به پیشینه‌های بررسی شده پیرامون موضوع تحقیق، می‌توان گفت در زمینه تاثیر بانکداری اسلامی بر رشد سرمایه‌گذاری در ایران و کشورهای خارجی مطالعات محدودی انجام شده است. در

¹. Bucci and Segre

ارتباط با نوآوری این مطالعه نسبت به مطالعات پیشین، می‌توان گفت که نوآوری این تحقیق، بررسی انتقال همزمان بین توسعه بانکداری اسلامی، سرمایه‌گذاری و رشد اقتصادی در کشور با بهره‌گیری از مدل معادلات همزمان به عنوان یکی از روش‌های پویا در اقتصاد ایران می‌باشد.

۳- روش شناسی

۳-۱- مدل تحقیق

با توجه به اینکه هدف از انجام این پژوهش، بررسی انتقال همزمان بین توسعه بانکداری اسلامی، سرمایه‌گذاری و رشد اقتصادی در کشور است، می‌توان گفت که این تحقیق از نظر هدف، کاربردی است و از نظر اجرا از نوع توصیفی-همبستگی می‌باشد. جامعه آماری تحقیق را داده‌های توصیفی مربوط به سال‌های ۱۳۷۱ تا ۱۳۹۶ تشکیل داده است. داده‌های مربوط به فرضیه‌ها و متغیرهای مورد نیاز جهت آزمون فرضیه‌های تحقیق از داده‌های بانک مرکزی ایران و همچنین بانک جهانی استخراج شده است. با توجه به بررسی انجام شده در مورد موضوع تحقیق، مدل‌های زیر برای بررسی فرضیه‌های به کار گرفته می‌شود.

مدل اول: برای بررسی رشد اقتصادی و توسعه بانکداری اسلامی با توجه به مبانی نظری و مدل اقتصادی استاکهمر و اوتاران (۲۰۰۲ و ۲۰۰۵) و دژپسند و بخارایی (۱۳۹۵) مدل زیر برای بررسی فرضیه اول به کار گرفته شده است.

$$GDP = F(IBF, K, PC, R\&D, HC, EM, g, z) \quad (1)$$

مدل دوم: برای بررسی سرمایه‌گذاری در کشور و توسعه بانکداری اسلامی با توجه به مطالعات انجام شده توسط مشایخ و همکاران (۱۳۹۲)، شاه‌آبادی و ثمری (۱۳۹۶) و سوفیان و حبیب‌الله (۲۰۱۰) مدل برآوری زیر برای بررسی فرضیه دوم به کار گرفته شده است.

$$K = F\left(IBF, GDP, L\left(\frac{C}{D}\right), L\left(\frac{LD}{D}\right), LBD, LPSD \right) \quad (2)$$

که در آن‌ها GDP ، تولید ناخالص داخلی؛ IBF ، توسعه بانکداری اسلامی؛ K ، سرمایه‌گذاری در کشور PC ، تولید ناخالص داخلی به موجودی سرمایه خالص؛ $R\&D$ ، انباشت مخارج تحقیق و توسعه؛ HC ، سرمایه انسانی؛ EM ، اشتغال؛ Z ، بهره‌وری سرمایه؛ g ، متغیرهای رشد پس‌انداز؛ $\frac{C}{D}$ ،

اسکناس مسکوک در جریان به مجموع سپرده‌های دیداری و غیردیداری؛ $\frac{LD}{D}$ ، سپرده‌های قانونی بانک‌ها نزد بانک مرکزی به مجموع سپرده‌های دیداری و غیردیداری؛ BD ، بدهی بانک‌ها به بانک مرکزی؛ PSD ، بدهی بخش دولتی به بانک مرکزی.

متغیرهای تحقیق به شرح زیر اندازه‌گیری می‌شوند:

GDP : تولید ناخالص داخلی یکی از مقیاس‌های اندازه‌گیری در اقتصاد است. این متغیر تولید

ناخالص داخلی به قیمت ثابت سال ۱۳۸۳ می‌باشد.

IBF : این متغیر نشان‌دهنده‌ی توسعه بانکداری اسلامی در کشور می‌باشد و از نسبت تسهیلات مالی (در قالب عقود اسلامی) ارائه شده توسط بانک‌های اسلامی کشور (تامین مالی بخش خصوصی) به تولید ناخالص داخلی به دست می‌آید.

K : این متغیر میزان سرمایه‌گذاری انجام شده در کشور را نشان می‌دهد که از میزان انباشت سرمایه گزارش شده توسط بانک مرکزی به دست می‌آید.

PC : این متغیر از نسبت تولید ناخالص داخلی به موجودی سرمایه خالص به قیمت ثابت سال ۱۳۸۳ به دست می‌آید.

$R\&D$: این متغیر میزان هزینه‌های تحقیق و توسعه را نشان می‌دهد که از داده‌های گزارش شده توسط بانک مرکزی و بانک جهانی استخراج می‌شود.

HC : این متغیر میزان سرمایه انسانی کشور را نشان می‌دهد که از داده‌های گزارش شده توسط بانک مرکزی و پایگاه آماری شاخص‌های توسعه جهانی استخراج می‌شود.

EM : این متغیر میزان اشتغال در کشور را نشان می‌دهد که از داده‌های گزارش شده توسط بانک مرکزی و پایگاه آماری شاخص‌های توسعه جهانی استخراج می‌شود.

Z : این متغیر میزان بهره‌وری سرمایه را نشان می‌دهد و نسبت ارزش افزوده به ارزش دارایی‌های ثابت به دست می‌آید. داده‌های مربوط به این متغیر از داده‌های گزارش شده توسط بانک مرکزی قابل استخراج می‌باشد.

g : این متغیر میزان رشد پس انداز در کشور را نشان می‌دهد و از نسبت پس انداز خالص ملی به موجودی سرمایه خالص به قیمت ثابت ۱۳۸۳ به دست می‌آید.

$\frac{C}{D}$: این متغیر از نسبت اسکناس مسکوک در جریان به مجموع سپرده‌های دیداری و غیردیداری به دست می‌آید.

$\frac{LD}{D}$: این متغیر از نسبت سپرده‌های قانونی بانک‌ها نزد بانک مرکزی به مجموع سپرده‌های دیداری و غیردیداری به دست می‌آید.

BD: این متغیر میزان بدهی‌هایی که بانک‌ها به بانک مرکزی دارد را نشان می‌دهد و از داده‌ها و اطلاعات گزارش شده توسط بانک مرکزی قابل استخراج می‌باشد.

PSD: این متغیر میزان بدهی‌هایی که بخش دولتی به بانک مرکزی دارد را نشان می‌دهد و از داده‌ها و اطلاعات گزارش شده توسط بانک مرکزی قابل استخراج می‌باشد.

۲-۳- سیستم معادلات همزمان و رگرسیون حداقل مربعات دو مرحله ای 2SLS

در بسیاری موارد رابطه علی یک طرفه‌ای جهت تبیین روابط اقتصادی، مناسب نمی‌باشد. در این مواقع Y نه تنها به متغیرهای X بستگی دارد، بلکه بعضی از X ها نیز به نوبه خود به وسیله Y تعیین می‌شوند. به طور خلاصه می‌توان گفت که در این موارد بین Y و (بعضی از) متغیرهای X رابطه‌ای دو طرفه یا همزمان وجود دارد که در نتیجه تفکیک متغیرها با عنوان متغیرهای توضیحی و وابسته، اعتبار خود را از دست می‌دهد. به این ترتیب با دسته‌بندی مجموعه متغیرهایی که به طور همزمان به وسیله بقیه مجموعه متغیرها تعیین می‌شوند، مدل‌های معادلات همزمان حاصل خواهد شد. به عبارت دیگر معادلات همزمان، مجموع معادله‌هایی هستند که در آنها بیش از یک متغیر وابسته و در نتیجه بیش از یک معادله وجود دارد که متفاوت از معادلات تک معادله‌ای است. در تک معادله‌ای فرض بر این است که متغیرهای توضیحی غیرتصادفی هستند و یا حداقل در صورت تصادفی بودن، دارای توزیع مستقل از اجزا اخلاص تصادفی است. یک مشخصه منحصر به فرد معادلات همزمان آن است که متغیر وابسته در یک معادله، به عنوان متغیری توضیحی در معادله دیگر از سیستم فوق ملحوظ است. بنابراین این گونه متغیرهای توضیحی وابسته، تصادفی بوده و معمولاً با جز اخلاص معادله‌ای که در آن به عنوان متغیر توضیحی وارد شده‌اند، دارای همبستگی است. در چنین مواقعی روش حداقل مربعات کلاسیک به علت ناسازگار بودن تخمین‌های حاصله، قابل کاربرد نیست. به عبارت دیگر برآوردهای فوق، صرفنظر از حجم نمونه (به هر اندازه که بزرگ باشد) هیچ‌گاه به مقادیر حقیقی نخواهد گرایید. در این قبیل معادلات، تعداد معادله‌ها از یک بیشتر خواهد بود. به این بیان که برای هر متغیر درونزا یا وابسته، یک معادله خواهیم داشت. بنابراین، برخلاف مدل‌های تک معادله‌ای، در مدل‌های معادلات همزمان، بدون توجه به اطلاعات حاصل از سایر معادلات سیستم، نمی‌توان به تخمین پارامترهای یک معادله منفرد پرداخت.

برای برآورد سیستم معادلات همزمان، روش‌های مختلفی وجود دارد. به طور کلی این روش‌ها به دو دسته روش‌های سیستمی و روش‌های تک معادله‌ای تقسیم می‌شوند. در روش‌های تک معادله‌ای هر یک از معادلات سیستم (معادلات همزمان) به طور تکی با توجه به تمامی قیدهای وضع شده بر آن

معادله (از قبیل حذف برخی از متغیرها) و بدون توجه به تمامی قیدهای وضع شده بر دیگر معادلات سیستم برآورد می‌شود. در حالی که در روش‌های سیستمی، تمامی معادلات الگو به طور همزمان، با توجه به تمامی قیدهای وضع شده بر سایر معادلات، از لحاظ نداشتن برخی متغیرها (که برای شناسا بودن معادلات، توجه به این قیدها ضروری است) برآورد می‌شود (اسدی و همکاران، ۱۳۹۶). از روش‌های مهم برآورد معادلات هم‌زمان می‌توان روش گشتاورها^۱، روش گشتاورهای تعمیم یافته^۲، روش بیزین^۳، روش حداقل مربعات معمولی دو مرحله‌ای^۴، و روش حداقل مربعات معمولی سه مرحله‌ای^۵، روش حداکثر درست‌نمایی اطلاعات کامل^۶ و روش حداکثر درست‌نمایی اطلاعات محدود^۷ را نام برد.

رگرسیون حداقل مربعات دو مرحله‌ای یک روش پیشرفته رگرسیونی برای پوشش مدل‌هایی است که خاصیت بازگشتی بودن را که مفروضه اصلی رگرسیون خطی عمومی است، را نقض می‌کنند. به ویژه مدل‌هایی که محقق باید همبستگی بین یک یا تعداد بیشتری از متغیرهای پیش بین خود را با متغیر وابسته مدل از نقطه نظر خطای اندازه‌گیری چک نماید. مدل رگرسیون عمومی فرض می‌کند که خطاها در متغیر وابسته با متغیرهای مستقل همبسته نیستند. زمانی که این فرض محقق نشود مثلاً زمانی که رابطه به صورت دو طرفه وجود داشته باشد، برآورد رگرسیونی OLS معتبر نخواهد بود. رگرسیون 2SLS از متغیرهایی با حداکثر کارایی که با خطاها ناهمبسته هستند برای برآورد ارزش متغیرهای مساله‌ساز در فاز اول استفاده نموده و سپس استفاده از این مقادیر تعریف شده برای برآورد مدل رگرسیون خطی و پیش بینی تغییرات متغیر وابسته (فاز دوم).

۴- تجزیه و تحلیل داده‌ها و ارائه یافته‌های تحقیق

ارزیابی هم‌خطی بین متغیرهای مستقل در پژوهش، قبل از انجام تحلیل‌های علی، به‌منظور بررسی عدم وجود رابطه خطی مشترک چندگانه بین متغیرها ضروری می‌باشد. بدین منظور شاخص VIF (عامل تورم واریانس) به منظور بررسی هم‌خطی چندگانه بین متغیرهای مستقل استفاده شده است. درباره شاخص VIF، مقادیر کمتر از ۵ برای این شاخص مطلوب تلقی می‌گردد (هیر^۸ و همکاران، ۲۰۱۴، ابراهیمی و همکاران، ۲۰۱۹، مقدم‌زاده و همکاران، ۲۰۲۰). و به عبارتی با توجه به جدول (۱) هم‌خطی چندگانه بین متغیرهای مستقل وجود ندارد.

1. Method of Moments

2. Generalized Method of Moments-GMM

3. Bayesian methods

4. Two Stage Least Squares-2SLS

5. Three Stage Least Squares-3SLS

6. FIML

7. LIML

8 Hair et al.

	مدل اول	
	$GDP = F(IBF.K.PC.R\&D.HC.EM.g.z)$	
متغیرها	واریانس ضرایب	عامل تورم واریانس
<i>IBF</i>	e۱.۸۹	۳.۴۴۹
<i>K</i>	۹۸.۶۸۴	۳.۰۰۳
<i>PC</i>	۹.۰۰۲	۴.۲۰۴
<i>R&D</i>	۱۳.۴۶۹	۴.۵۱۸
<i>HC</i>	۲۵۵.۳۷۰	۳.۱۶۵
<i>EM</i>	e۱.۱۴	۱.۵۳۳
<i>g</i>	e۷.۱۷	۲.۹۰۹
<i>z</i>	e۱.۴۶	۳.۴۶۲
	مدل دوم	
	$K = F(IBF.GDP.L\left(\frac{C}{D}\right).L\left(\frac{LD}{D}\right).LBD.LPSD)$	
<i>IBF</i>	۶۵۵۶.۱۴	۲.۷۵۷
<i>GDP</i>	e۳.۴۶	۲.۵۸۰
<i>L(C/D)</i>	۱۷۹۸۴	۲.۰۶۸
<i>L(LD/D)</i>	۱۳۵۵۲۳	۳.۰۲۳
<i>LBD</i>	۱۷۳۸۸۳	۴.۴۲۸
<i>LPSD</i>	e۱.۷۹	۳.۸۹۳

تاثیر اجرای بانکداری اسلامی بر زیربخش های مهم اقتصاد ایران

به منظور اطمینان از نتایج پژوهش و ساختگی نبودن روابط موجود در رگرسیون و معنی دار بودن متغیرها، اقدام به انجام آزمون مانایی و محاسبه ریشه واحد متغیرهای پژوهش بروش آزمون دیکی فولر تعمیم یافته^۱ در مدل ها گردید. فرضیه صفر آزمون بیانگر وجود ریشه واحد بوده و اگر احتمال جدول زیر کوچکتر از ۰/۰۵ باشد با اطمینان ۹۵ درصد فرضیه صفر رد می شود و فرضیه آلترناتیو یعنی عدم وجود ریشه واحد پذیرفته می شود. بر طبق نتایج حاصل از آزمون ریشه واحد برای متغیرهای مدل های نهایی که در جدول (۲) آمده، برخی متغیرها نیاز به تفاضل گیری مرتبه اول و دوم جهت مانا شدن^۲ داشتند.

جدول ۲- نتایج آزمون مانایی

^۱Augmented Dickey-Fuller

نتیجه آزمون	آزمون دیکی فولر تعیمی یافته - I(0)		متغیر
	احتمال	آماره	
پایا نیست	۰.۲۵۸	-۱.۹۹۸	<i>L(BD)</i>
پایا نیست	۰.۲۳۴	-۲.۱۳۱	<i>L(C/D)</i>
پایا است	۰.۰۱۹	-۳.۴۲۰	<i>EM</i>
پایا نیست	۰.۸۳۵	-۰.۶۷۶	<i>G</i>
پایا نیست	۰.۸۰۹	-۰.۷۷۲	<i>GDP</i>
پایا نیست	۰.۹۹۷	-۱.۲۴۵	<i>HC</i>
پایا نیست	۰.۳۹۳	-۱.۷۵۳	<i>IBF</i>
پایا نیست	۰.۹۹۹	-۱.۹۵۳	<i>K</i>
پایا نیست	۰.۷۲۶	-۱.۰۲۹	<i>L(LD/D)</i>
پایا نیست	۰.۰۵۸	-۲.۹۲۷	<i>PC</i>
پایا نیست	۰.۰۶۷	-۲.۸۴۶	<i>L(PSD)</i>
پایا نیست	۰.۹۷۳	-۰.۳۰۳	<i>R&D</i>
پایا نیست	۰.۴۱۸	-۱.۷۰۰	<i>Z</i>
نتیجه آزمون	آزمون دیکی فولر تعیمی یافته با تفاضل مرتبه اول - I(1)		متغیر
	احتمال	آماره	
پایا است	۰.۰۰۰	-۵.۲۱۵	<i>L(BD)</i>
پایا است	۰.۰۰۲	-۴.۵۳۴	<i>L(C/D)</i>
پایا است	۰.۰۰۰	-۶.۲۵۱	<i>G</i>
پایا است	۰.۰۱۶	-۳.۵۲۶	<i>GDP</i>
پایا نیست	۰.۲۰۱	-۲.۲۲۹	<i>HC</i>
پایا است	۰.۰۰۰	-۵.۷۶۴	<i>IBF</i>
پایا است	۰.۰۰۱	-۳.۹۹۷	<i>K</i>
پایا است	۰.۰۰۱	-۴.۵۷۲	<i>L(LD/D)</i>
پایا است	۰.۰۰۱	-۴.۵۱۳	<i>PC</i>
پایا نیست	۰.۰۷۱	-۲.۸۲۰	<i>L(PSD)</i>
پایا است	۰.۰۰۰	-۷.۲۳۲	<i>R&D</i>
پایا است	۰.۰۲۰	-۳.۴۲۱	<i>Z</i>
نتیجه آزمون	آزمون دیکی فولر تعیمی یافته با تفاضل مرتبه دوم - I(2)		متغیر
	احتمال	آماره	

	احتمال	آماره	
پایا است	۰.۰۰۱	-۴.۸۸۸	<i>HC</i>
پایا است	۰.۰۱۶	-۳.۶۲۴	<i>L(PSD)</i>

نتایج حاصل از برآورد مدل تحقیق برای فرضیه‌های تحقیق با استفاده از روش 2SLS و در نظر گرفتن ناهمسانی واریانس و رفع آن با استفاده از حداقل مربعات تعمیم یافته (GLS) در جدول (۳) نشان داده شده است. همانطور که ملاحظه می‌شود براساس نتایج تخمین مدل تحقیق، مقدار آماره دوربین واتسون برای هر دو مدل ارائه شده در بازه بین ۱.۵ تا ۲.۵ قرار دارد که نشان از عدم خود همبستگی بین خطاها دارد.

همچنین ضریب تعیین تعدیل شده متغیرهای استفاده شده در مدل نشان می‌دهد مجموعاً این متغیرها در مدل GDP ۶۸.۳٪ درصد از واریانس و در مدل K میزان ۶۴.۵٪ قدرت تبیین دارند. ذکر این نکته ضروری است که در هنگام بررسی قدرت توضیح دهنده سیستم معادلات همزمان نمی‌توان به میزان ضریب تبیین استناد نمود و دلیل آن حرکت R2 در بازه منفی بی نهایت تا ۱ می‌باشد. به همین دلیل در تحقیق حاضر از ریشه میانگین مربعات خطا ($RMSEA^1$) جهت بیان قدرت توضیح‌دهندگی مدل استفاده شده است. این ضریب در واقع مجذور شاخص MSE^2 می‌باشد که از فرمول زیر محاسبه شده است.

$$MSE(\hat{\alpha}) = E(\hat{\alpha} - \alpha)^2 = VAR(\hat{\alpha}) - (\hat{\alpha}_{تورش})^2 \quad (۳)$$

در مورد فرضیه اول، متغیر توسعه بانکداری اسلامی (C2) با توجه به سطح معناداری بزرگتر از ۵ صدم و مقدار t کمتر از ۱.۹۶ در سطح معناداری ۹۵٪ رابطه معناداری با رشد اقتصادی ندارد اما این فرضیه در سطح اطمینان ۹۰٪ مورد پشتیبانی قرار گرفته است. با توجه به مثبت بودن ضریب می‌توان اینگونه بیان نمود که با افزایش و توسعه بانکداری اسلامی و اجرای صحیح آن شاخص رشد اقتصادی بهبود یافته است.

در مورد فرضیه دوم، متغیر توسعه بانکداری اسلامی با توجه به سطح معناداری کوچکتر از ۵ صدم و مقدار t بیشتر از ۱.۹۶ در سطح معناداری ۹۵٪ رابطه معناداری با شاخص سرمایه‌گذاری در کشور دارد و فرضیه دوم نیز تایید می‌شود. همچنین می‌توان بیان نمود با توجه به مثبت بودن ضریب C11، بهبود و توسعه بانکداری اسلامی سبب افزایش سرمایه‌گذاری در کشور می‌شود.

¹ Root Mean Square Error of Approximation (RMSEA)

² Mean Square Error (MSE)

از نکات قابل توجه دیگر می‌توان به رابطه مثبت و معنادار سرمایه انسانی و رشد اقتصادی اشاره نمود. همچنین شاخص‌های بهره‌وری سرمایه و پس‌انداز رابطه مثبت و معنادار با رشد اقتصادی را نشان می‌دهند. همچنین شاخص GDP رابطه مثبت و معنادار با افزایش سرمایه‌گذاری در کشور داشته است. نتایج نشان داد با افزایش اسکناس مسکوک میزان سرمایه‌گذاری در کشور کاهش پیدا می‌کند.

جدول ۳- نتایج آزمون فرضیه‌های پژوهش

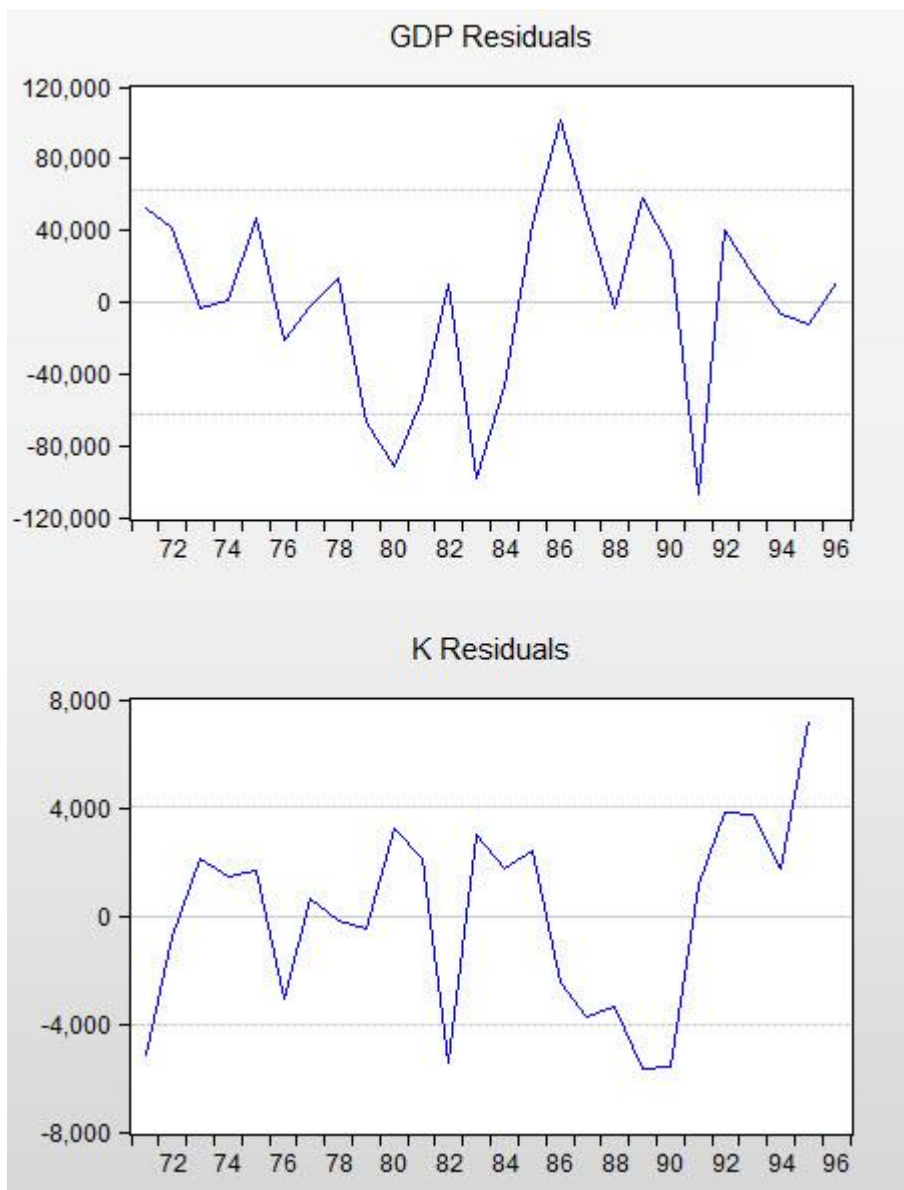
روش تخمین: Weighted two-stage least square				
تعداد مشاهدات: ۲۶				
مشاهدات سیستم کلی: ۵۰				
نمونه بررسی شده سال‌های ۱۳۷۱ تا ۱۳۹۶				
	ضریب مسیر	انحراف معیار	آماره معناداری t	سطح معناداری
C(1)	249549.8	622193.2	0.401081	0.6908
C(2)	183510.7	111206.3	1.650183	0.0979
C(3)	6.345739	8.032694	0.789989	0.4349
C(4)	2.894687	2.426144	1.193123	0.2408
C(5)	3.930314	2.967672	1.324376	0.1940
C(6)	25.64851	12.92181	1.984900	0.0502
C(7)	3400.179	8643.606	0.393375	0.6964
C(8)	1526537.	684476.8	2.230224	0.0322
C(9)	503724.8	97779.99	5.151614	0.0000
C(10)	255804.9	129263.2	1.978946	0.0557
C(11)	16901.19	6870.535	2.459952	0.0190
C(12)	0.034646	0.004988	6.946325	0.0000
C(13)	-5432.354	3123.725	-1.739063	0.0908
C(14)	-1895.734	1137.937	-1.665939	0.1047
C(15)	-18474.30	11367.16	-1.625235	0.1131
C(16)	-333.8586	353.8307	-0.943555	0.3519
معادله اول				
$GDP = C(1) + C(2)*IBF + C(3)*K + C(4)*PC + C(5)*RD + C(6)*HC + C(7)*EM + C(8)*G + C(9)*Z$				
معادله دوم				
$K = C(10) + C(11)*IBF + C(12)*GDP + C(13)*CD + C(14)*LDD + C(15)*BD + C(16)*PSD$				
شاخص‌های برآزش مدل GDP				
ضریب تعیین: ۶۸.۳٪				
ضریب تعیین تعدیل شده: ۶۷.۶٪				
آماره دوربین-واتسون: ۲.۴۸				

نماد مقادیر جاری	ضرایب	انحراف معیار	آماره Z	سطح احتمال
C(1)	۳۸.۶۱۴	۳.۵۸۵	۱۰.۷۷۰	۰.۰۰۰
C(2)	۰.۵۱۷	۰.۹۴۸	۰.۵۴۵	۰.۵۸۵
C(3)	-۴۱۲.۷۲۰	۳۷۳.۲۲۰	-۱.۱۰۵	۰.۲۶۸
C(4)	۷.۲۱۷	۰.۶۷۰	۱۰.۷۷۰	۰.۰۰۰
C(5)	۱۰۷۸.۵۱۸	۳۵۷.۴۸۷	۳.۰۱۶	۰.۰۰۲
C(6)	۲۶۱۳.۵۴۸	۲۴۲.۶۶۱	۱۰.۷۷۰	۰.۰۰۰

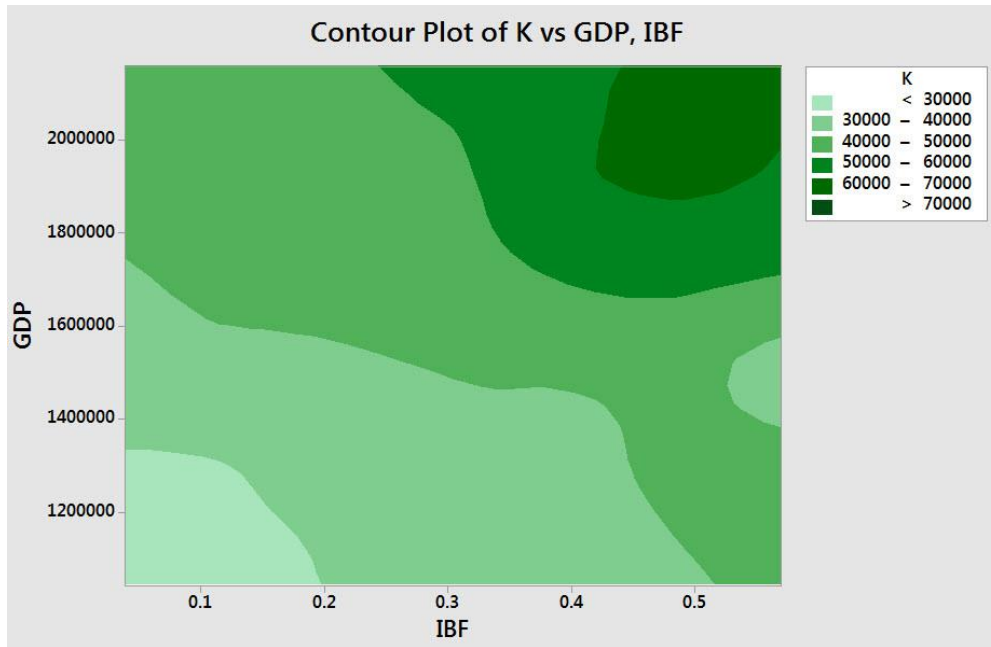
* نکته : C1 تا C16 ضرایب متغیرها در معادلات همزمان می باشند.

در نهایت مقادیر باقی مانده متغیرهای وابسته در نمودار (۱) ارائه شده است. همچنین کانتر پلات با تمرکز بر متغیرهای توسعه بانکداری اسلامی، شاخص سرمایه گذاری در کشور و رشد اقتصادی در نمودار (۲) ارائه شده که نشان می دهد با توسعه بانکداری اسلامی، رشد اقتصادی و سرمایه گذاری نقش پررنگ تری ایفا کرده اند.

شاخص RMSE : ۰.۰۸۳
 شاخص های برازش مدل K
 ضریب تعیین : ۶۴.۵٪
 ضریب تعیین تعدیل شده : ۶۲.۶٪
 آماره دوربین-واتسون: ۲.۱۳
 شاخص RMSE : ۰.۰۸۵

نمودار ۱- باقی مانده یا مقادیر پسماند متغیرهای وابسته

نمودار ۲- کانترپلات تایید فرضیه های تحقیق

نتیجه گیری

محبوبیت بانکداری اسلامی تقریباً در سراسر جهان در حال افزایش است. عوامل مختلفی در شکل-گیری این سیستم بانکی موثر می باشد. برای مثال، از آنجا که مردم مسلمان به قوانین اسلامی حساس هستند، نیاز به سیستم بانکی دارند که بهره ای ندارد. علاوه بر این، از آنجا که بسیاری از محققان اعتقاد دارند که بهره باعث افزایش نابرابری در درآمد افراد می شود، یک بانکداری جدید و سیستم بدون بهره مورد نیاز است. ایران یک کشور مسلمان می باشد که صنعت بانکداری اسلامی در آن در حال اجرا است.

یکی از مهم ترین شاخص هایی است که قدرت اقتصادی کشورها را مشخص می کند، تولید ناخالص داخلی است. این شاخص برای اقتصاددانان کشورهای در حال توسعه نیز دارای اهمیت ویژه ای می باشد، زیرا برای جبران عقب افتادگی در این کشورها توجه خاصی به رشد تولید داخلی آنها می شود. در اکثر نظریات رشد و توسعه اقتصادی به نقش سرمایه گذاری در فرایند رشد و توسعه اقتصادی، تاکید شده است. با توجه به کمبود منابع سرمایه گذاری و ضرورت تخصیص بهینه این منابع برای تحریک رشد اقتصادی، لازم است مزیت های نسبی یک کشور در زمینه تخصیص منابع سرمایه گذاری، به درستی شناسایی شده و با اختصاص منابع سرمایه گذاری به کارآمدترین بخش ها، امکان استفاده کارآمد از منابع محدود در جهت تسریع رشد اقتصادی فراهم می شود.

نظریات اقتصاد اسلامی بیان می‌کنند که با استقرار نظام بانکداری اسلامی، نتایجی همچون افزایش سرمایه‌گذاری، افزایش تولید و کاهش تورم حاصل می‌شود. به همین دلیل در این تحقیق، پس از بررسی مانایی متغیرهای مدل، با استفاده از روش سیستم معادلات همزمان برای دوره فصلی ۱۳۷۱ تا ۱۳۹۶ به بررسی رابطه توسعه بانکداری اسلامی با رشد اقتصادی و سرمایه‌گذاری در کشور پرداخته شد. نتایج حاصل از بررسی فرضیات به شرح زیر است:

- **فرضیه اول: بین توسعه بانکداری اسلامی و رشد اقتصادی در کشور رابطه معناداری وجود دارد.**

در مورد فرضیه اول، متغیر توسعه بانکداری اسلامی (C2) با توجه به سطح معناداری بزرگتر از ۵ صدم و مقدار t کمتر از ۱.۹۶ در سطح معناداری ۹۵٪ رابطه معناداری با رشد اقتصادی ندارد اما این فرضیه در سطح اطمینان ۹۰٪ مورد پشتیبانی قرار گرفته است. با توجه به مثبت بودن ضریب می‌توان این گونه بیان نمود که با افزایش و توسعه بانکداری اسلامی و اجرای صحیح آن شاخص رشد اقتصادی بهبود یافته است.

نتایج به دست آمده در این فرضیه با نتایج لدهم و مکیدچه (۲۰۲۰)، تاباش^۱ (۲۰۱۹)، رابا و یونس (۲۰۱۶)، عبده و عمر (۲۰۱۲)، فرغانی و مولیانی (۲۰۰۹)، فراهانی فرد و همکاران (۱۳۹۴) و عزتی و کاظمی (۱۳۹۳) هم‌سو می‌باشد ولی با نتیجه به دست آمده در تحقیق سومارتی و همکاران (۲۰۱۷) و واردهانی و ارشد (۲۰۱۵) هم‌سو نمی‌باشد.

- **فرضیه دوم: بین توسعه بانکداری اسلامی و سرمایه‌گذاری در کشور رابطه معناداری وجود دارد.**

با توجه به نتایج حاصل از تجزیه و تحلیل آماری، متغیر توسعه بانکداری اسلامی با توجه به سطح معناداری کوچکتر از ۵ صدم و مقدار t بیشتر از ۱.۹۶ در سطح معناداری ۹۵٪ رابطه معناداری با شاخص سرمایه‌گذاری در کشور دارد و فرضیه دوم نیز تایید می‌شود. همچنین می‌توان بیان نمود با توجه به مثبت بودن ضریب C11، بهبود و توسعه بانکداری اسلامی سبب افزایش سرمایه‌گذاری در کشور می‌شود. نتایج به دست آمده در این فرضیه با فرغانی و مولیانی (۲۰۰۹) هم‌سو می‌باشد.

از دیگر نتایج تحقیق می‌توان به رابطه مثبت و معنادار سرمایه انسانی و رشد اقتصادی اشاره نمود. همچنین شاخص‌های بهره‌وری سرمایه و پس انداز رابطه مثبت و معنادار با رشد اقتصادی را نشان می‌دهند. همچنین شاخص GDP رابطه مثبت و معنادار با افزایش سرمایه‌گذاری در کشور داشته

^۱. Tabash

است. همچنین نتایج حاصل شده، نشان داد با افزایش اسکناس مسکوک میزان سرمایه‌گذاری در کشور کاهش پیدا می‌کند.

با توجه به نتایج کسب شده که نشان دهنده مشارکت‌های مهم بانکداری اسلامی در اقتصاد و سرمایه‌گذاری کشور می‌باشد، برای گسترش بیشتر این صنعت باید تلاش‌های مداوم انجام گیرد. این تلاش‌ها شامل اصلاح چارچوب قانونی و نظارتی برای رشد سالم‌تر بانکداری اسلامی می‌باشد، بنابراین از این طریق، موقعیت ایران، به عنوان یکی از کشورهای دارای بانکداری اسلامی در سطح جهانی، بیشتر تقویت می‌شود. همچنین پیشنهاد می‌شود نهادهای نظارتی، نظارت و بازرسی بیشتری داشته باشند تا منابع در مسیر درستی به اقتصاد کشور تزریق شود و با بهبود رشد اقتصادی کشور، میل به سرمایه‌گذاری در کشور توسط سرمایه‌گذاران افزایش یابد.

با توجه به مشکلات کاری نیروی انسانی و پدیده بیکاری که در کشور وجود دارد، توجه به رشد اقتصادی را بیش از پیش بااهمیت‌تر کرده است. یکی از مهم‌ترین کارهایی که می‌توان برای کاهش بیکاری انجام داد، انجام سرمایه‌گذاری در پروژه‌های اشتغال‌زا و کارآفرین می‌باشد که بتوان از طریق اجرای این پروژه‌ها برای نیروی کار فرصت‌های شغلی جدید ایجاد نمود. در میان راهکارهای موجود، بانکداری اسلامی یکی از راه‌هایی می‌باشد که می‌تواند با جمع‌آوری پس‌اندازها و ارائه تسهیلات مالی به کسب و کارها نقش قابل توجهی در تامین مالی پروژه‌های کارآفرینی داشته باشد.

همچنین با توجه به نتایج می‌توان به مسئولان وزارت اقتصاد و دارایی و بانک مرکزی و سایر دستگاه‌های متولی شورای پول و اعتبار پیشنهاد نمود تا از طریق اعطای تسهیلات ویژه به سپرده‌گذاران باعث شوند تمایل مردم به سپرده‌گذاری در بانک‌ها را افزایش دهند و به این طریق منابع بیشتری در جهت اعطای اعتبارات به سرمایه‌گذاران و در ادامه رشد و توسعه اقتصادی داشته باشند. از محدودیت‌های تحقیق حاضر ذکر این نکته ضروری می‌باشد که در این تحقیق از میان عوامل موثر بر توسعه بانکداری اسلامی، با توجه به فضا و تئوری طراحی شده، تنها متغیرهای رشد اقتصادی و سرمایه‌گذاری استفاده شدند و بررسی حول این دو متغیر متمرکز شد. با در نظر گرفتن سایر متغیرهای تاثیرگذار ممکن بود نتایج متفاوت‌تری حاصل می‌شد. همچنین داده‌های این تحقیق مربوط به کشور ایران می‌باشد و در تعمیم آن به سایر کشورهایی که در آن‌ها بانکداری اسلامی وجود دارد نگرش محتاطانه پیشنهاد می‌شود. ضمن اینکه پیشنهاد می‌شود مدل تحقیق حاضر با توجه به دیتاهای سایر کشورهای اسلامی مورد ارزیابی و نتایج با تحقیق حاضر بصورت مطالعه تطبیقی مقایسه گردد. ضمن اینکه پیشنهاد می‌شود، برخی متغیرهای دیگری مانند نرخ بهره، نرخ ارز، شاخص قیمت تولید کننده و ... که ممکن است بر شاخص توسعه بانکداری اسلامی موثر باشند، مورد بررسی قرار گرفته شود.

- استادی، حسین (۱۳۹۵). عوامل موثر بر رشد اقتصادی ایران و اثر افزایش قیمت حامل‌های انرژی، فصلنامه علمی پژوهشی پژوهش‌های رشد و توسعه اقتصادی، ۶(۲۴)، ۱۳۳-۱۴۴.
- اسدی، منیژه؛ نیکوقدم، مسعود؛ هراتی، جواد (۱۳۹۶). ارتباط متقابل مخارج بهداشتی دولت و رشد اقتصادی در کشورهای منتخب حوزه منا: رویکرد سیستم معادلات همزمان. اقتصاد و الگوسازی، ۸(۳۱)، ۵۵-۸۷.
- باقری، محمود؛ بستانی، مصطفی (۱۳۹۳). تحلیل اقتصادی عقود مضاربه و مشارکت در چارچوب بانکداری اسلامی نابرابری اطلاعاتی و کاهش کارایی. تحقیقات حقوقی، ۱۷(۶۷)، ۱۰۵-۱۳۴.
- جلایی اسفندآبادی، سیدعبدالمجید؛ صمیمی، سپیده (۱۳۹۳). بررسی موانع سرمایه‌گذاری بخش خصوصی در ایران (در راستای سیاست‌های کلی ابلاغی نظام). سیاست‌های راهبردی و کلان، ۲(۷)، ۸۹-۱۰۹.
- خدادادی، داوود؛ اسماعیلی، مختار (۱۳۹۹). بررسی تأثیر اطلاعات حسابداری در تبیین ریسک سرمایه‌گذاری با استفاده شاخص‌های ریسک سیستماتیک و هزینه تأمین سرمایه. رویکردهای پژوهشی نوین در مدیریت و حسابداری، ۴(۴۰ جلد اول)، ۱۱۶-۱۳۶.
- خواجه پور، محمود؛ فارس‌جانی، حسن؛ صداقت پرست، الدار (۱۳۹۸). ارائه الگویی برای تاب‌آوری سازمانی در صنعت بانکداری. فصلنامه مطالعات مدیریت راهبردی، ۱۰(۳۷)، ۶۱-۸۱.
- دژپسند، فرهاد؛ بخارایی، ریحانه (۱۳۹۵). بررسی رابطه توسعه مالی و رشد اقتصادی در ایران بر اساس الگوی اقتصاد کلان پساکنیزی. اقتصاد مالی، ۱۰(۳۴)، ۵۹-۹۲.
- دهقان منشادی، محمد؛ پوررحیم، پروین (۱۳۹۲). رابطه بین بی‌ثباتی اقتصاد کلان و رشد اقتصادی در ایران، فصلنامه پژوهش‌ها و سیاست‌های اقتصادی، ۲۱(۶۷)، ۱۷۱-۱۹۲.
- رجایی باغسایبی، محمد؛ محرم اوغلی، اویس؛ علیرضایی، مجید (۱۳۹۷). تأثیر ابزارهای تأمین مالی اسلامی (مشارکتی و مبادله‌ای) بر سودآوری بانک‌های خصوصی ایران. معرفت اقتصاد اسلامی، ۹(۲ پیاپی ۱۸)، ۱۰۵-۱۲۰.
- رحمانی، تیمور؛ معتمدی، سیما (۱۳۹۷). تأثیر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی بر تشکیل سرمایه، بهره‌وری نیروی کار و رشد اقتصادی در کشورهای در حال توسعه. فصلنامه علمی پژوهش‌های رشد و توسعه اقتصادی، ۸(۳۰)، ۱۱۷-۱۳۲.
- زمانیان، غلامرضا؛ هاتفی مجومرد، مجید (۱۳۹۵). رویکرد غیرخطی اتورگرسیون انتقال ملایم در بررسی اثر پس‌انداز بر رشد اقتصادی: مطالعه موردی ایران. سیاست‌گذاری اقتصادی، ۸(۱۶)، ۱۵۹-۱۸۷.

- شاه آبادی، ابوالفضل؛ ثمری، هانیه (۱۳۹۶). عوامل موثر بر صادرات مبتنی بر فناوری برتر با استفاده از روش سیستم معادلات همزمان. فصلنامه تحقیقات مدل‌سازی اقتصادی، ۷(۲۷)، ۸۵-۱۲۲.
- صامتی، مجید؛ فرامرزی‌پور، بیتا (۱۳۸۳). بررسی موانع سرمایه‌گذاری خصوصی در بخش کشاورزی ایران. اقتصاد کشاورزی و توسعه، ۱۲(۴۵)، ۹۱-۱۱۲.
- صمصامی، حسین؛ توکلی، امیرحسین (۱۳۹۱). اثر اجرای بانکداری بدون ربا بر سرمایه‌گذاری، رشد اقتصادی و تورم در ایران. معرفت اقتصاد اسلامی، سال سوم، شماره ۲ (پیاپی ۶)، ۷۷-۹۶.
- عزتی، مرتضی؛ کاظمی، افسانه (۱۳۹۳). تأثیر مالیه اسلامی بر رشد اقتصادی، مطالعه موردی کشورهای منتخب اسلامی. دوفصلنامه پژوهش‌های مالیه اسلامی، ۲(۱)، ۷۳-۸۸.
- غنی نژاد، موسی (۱۳۸۹). تجددطلبی و توسعه در ایران معاصر، نشر مرکز، چاپ چهارم، تهران.
- فراهانی فرد، سعید؛ فشاری، مجید؛ خانزاده، یاور (۱۳۹۴). تأثیر مؤسسات مالی بانکی و غیربانکی اسلامی بر رشد اقتصادی ایران (رهیافت گشتاور تعمیم یافته GMM). فصلنامه علمی-پژوهشی مدل‌سازی اقتصادی، ۹(۳۱)، ۲۱-۴۱.
- قره‌باغیان، مرتضی (۱۳۹۳). اقتصاد و رشد توسعه، جلد اول، نشر نی، تهران.
- لشگری، زهرا؛ اسدپور، عباس؛ صمیمی، سعید؛ اسدپور، رسا (۱۳۹۷). رابطه بین رشد تولید ناخالص داخلی (GDP) و عوامل ریسک سرمایه در شرکت‌های عضو بورس اوراق بهادار تهران. تحقیقات حسابداری و حسابرسی، ۳۸، ۱۰۸-۹۵.
- مقدم، عبدالکریم؛ قدردان، احسان؛ راشدی، محمد (۱۳۹۳). پیش بینی بازده سهام با استفاده از نسبت‌های بازار در شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران. تحقیقات حسابداری و حسابرسی، ۲۴، ۱۴-۱.
- موسویان، سیدعباس (۱۳۸۱). آثار اقتصادی جایگزینی نظام مشارکت به جای نظام بهره. اقتصاد اسلامی، ۲(۵)، ۵۹-۸۶.
- نظریور، محمدنقی؛ معصوم زاده، الهه (۱۳۹۴). عوامل موثر بر سرمایه‌گذاری بخش خصوصی در صنعت ساختمان بررسی موردی تسهیلات بانک مسکن (مشارکت مدنی و جعاله)، ماهنامه راه ابریشم، ۲۰ (پیاپی ۱۶۳)، ۵۰-۵۴.
- نظری، سولماز (۱۳۹۸). جایگاه عقود معین در نظم بانکداری اسلامی و رابطه آن با کاهش فقر در جامعه. مطالعات نوین بانکی، ۲(۲)، ۱۲۷-۱۰۳.
- نیکومرام، هاشم؛ فروغ نژاد، حیدر (۱۳۹۲). نظام مالی اسلامی؛ بازارها، ابزارها و نهادهای مالی اسلامی. ماهنامه بورس، ۱۰۱، ۶۵-۶۲.
- وفا، مهرداد؛ معمارزاده طهران، غلامرضا (۱۳۹۳). بررسی موانع توسعه سرمایه‌گذاری زیر بنایی در کشور. مطالعات کمی در مدیریت، ۵(۲)، ۱-۱۴.

- Abduh, M., & Omar, M. A. (2012). Islamic banking and economic growth: the Indonesian experience. *International Journal of Islamic and middle eastern finance and management*, 5(1), 35-47.
- Boukhatem, J., & Moussa, F. B. (2018). The effect of Islamic banks on GDP growth: Some evidence from selected MENA countries. *Borsa Istanbul Review*, 18(3), 231-247.
- Bucci, A., & Segre, G. (2011). Culture and human capital in a two-sector endogenous growth model. *Research in Economics*, 65(4), 279-293.
- Chapra, M. U. (1985) *Towards a just monetary system* (Vol. 8). International Institute of Islamic Thought (IIIT).
- Ebrahimi, P., Alipour, H., Gholampour, A., & Ahmadi, M. (2019b). Social Networks, Exchange Rate Fluctuation, and Economic Growth: ARDL Approach. *Tékhne-Review of Applied Management Studies*, 17(1), 1-9.
- Furqani, H., & Mulyany, R. (2009). Islamic banking and economic growth: Empirical evidence from Malaysia. *Journal of Economic Cooperation & Development*, 30(2), 59-74.
- Hair, J.F., Hult, G.T.M., Ringle, C.M., & Sarstedt, M. (2014). *A Primer on Partial Least Squares Structural Equation Modelling (PLS-SEM)*, 2nd ed., Sage, Thousand Oaks, CA.
- Kammer, M. A., Norat, M. M., Pinon, M. M., Prasad, A., Towe, M. C. M., & Zeidane, M. Z. (2015). Islamic finance: Opportunities, challenges, and policy options. *International Monetary Fund Staff Discussion Note*, 15, 1-38.
- Ledhem, M. A., & Mekidiche, M. (2020). Economic growth and financial performance of Islamic banks: a CAMELS approach. *Islamic Economic Studies*, 28(1), 47-62.
- Mankiw, N.G. (2014), *Principles of Macroeconomics*. 7th. Ed. Stanford: Cengage Learning.
- Moghadamzadeh, A., Ebrahimi, P., Radfard, S., Salamzadeh, A., & Khajeheian, D. (2020). Investigating the Role of Customer Co-Creation Behavior on Social Media Platforms in Rendering Innovative Services. *Sustainability*, 12(17), Doi: 10.3390/su12176926
- Naqvi, B., Rizvi, S. K. A., Uqaili, H. A., & Chaudhry, S. M. (2018). What enables Islamic banks to contribute in global financial reintermediation?. *Pacific-Basin Finance Journal*, 52, 5-25.
- Rabaa, B., & Younes, B. (2016). The Impact of the Islamic Banks Performances on Economic Growth: Using Panel Data. *International Journal of Economics and Finance Studies*, 8(1), 101-111.
- Siddiqi, M. N. (1983). *Issues in Islamic Banking*, Islamic Foundation. *Pub J. Res. ISLAMIC econ*, 1(1), 57-59.
- Stockhammer, E., & Onaran, Ö. (2002). Two Different Export-oriented Growth Strategies under a Wage-led Accumulation Regime: à la Turca and à la South Korea, Political Economy Research Institute, University

of Massachusetts Amherst Working Paper Series n. 38 (No. 38). Working Paper Series.

- Stockhammer, E., & Onaran, Ö. (2005). Two different export-oriented growth strategies: accumulation and distribution in Turkey and South Korea. *Emerging Markets Finance and Trade*, 41(1), 65-89.
- Sufian, F., & Habibullah, M. S. (2010). Does economic freedom fosters banks' performance? Panel evidence from Malaysia. *Journal of Contemporary Accounting & Economics*, 6(2), 77-91.
- Sumarti, N., Hayati, M. M., Cahyani, N. L. P., Wahyudi, R. R., Trisanti, D. P., & Meylani, R. (2017). Has the growth of Islamic banking had impact to economic growth in Indonesia?. In 2017 4th IEEE International Conference on Engineering Technologies and Applied Sciences (ICETAS), 1-6.
- Tabash, M. I. (2019). An empirical investigation on the relation between disclosure and financial performance of Islamic banks in the United Arab Emirates. *The Journal of Asian Finance, Economics, and Business*, 6(4), 27-35.
- Wardhany, N. K., & Arshad, S. (2015). The Contribution of Islamic Banking to Indonesia's Economic Growth: The Evidence from the Vector Error Correction and Variance Decomposition Methods. *Journal of Management and Business Administration. Central Europe*, 23(3), 89-104.